

УДК 342.591.92

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.80>

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Колтун Ю.М.,

*аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка»*

ORCID: 0009-0007-5456-8143

Колтун Ю.М. Захист прав і свобод людини в адміністративному судочинстві в умовах воєнного стану.

У статті проводиться захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в адміністративному судочинстві в умовах воєнного стану.

Умотивовується, що право на справедливий суд є необмежувальним правом в період певних надзвичайних станів. В умовах воєнного стану реалізація принципу доступності суду є одною з ключових як для суспільства, окремого громадянина так і для ефективного функціонування органів публічної влади та загалом держави. Аргументовано, що право на судовий захист є критично вагомим під час війни, а його гіпотетичне обмеження могло б спровокувати нелегітимність влади, громадські заворушення, а в широкому розумінні анархію та порушення режиму законності.

Доведено, правова система виступає незмінним механізмом дотримання вимог законності, навіть в складних політико-правових обставинах за рахунок безперервності функціонування у тому числі адміністративного судочинства. В умовах війни, коли багато демократичних форм участі громадськості у політичному процесі є обмеженими, тільки адміністративна юстиція виступає тим механізмом, що дозволяє протидіяти цій «домінуючій парадигмі» виконавчого управління та спроможна вирішити громадські запити, подолати можливі дисонанси між владою та соціумом, нормалізувати суспільні відносини відповідно до новітніх викликів та запитів. Тому ефективна, належна робота судової системи в цілому, а особливо адміністративного судочинства створює «платформу» для збереження політики демократичної, правової держави в умовах воєнного стану.

Також вказано, що роль адміністративного судочинства під час війни є цінною й у тому, що судові рішення підсилюють державно-владні рішення та формують належну правореалізаційну практику для суб'єктів владних повноважень та й для інших суб'єктів.

Виокремлено три найсуттєвіші проблеми функціонування адміністративної юстиції в умо-

вах війни: територіальна доступність, безпекові загрози та труднощі процесуального характеру. Визначено, що електронне урядування стало ефективним механізмом протидії військовим загрозам для системи адміністративного правосуддя.

Ключові слова: адміністративне судочинство, захист прав, доступність суду, воєнний стан, електронне судочинство.

Koltun Yu.M. Protection of human rights and freedoms in the administrative jurisdiction under the conditions of martial state.

The article deals with the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a person and a citizen in administrative proceedings under martial law.

It is argued that the right to a fair trial is a non-limiting right during certain emergencies. In the conditions of martial law, the implementation of the principle of court accessibility is one of the key factors for society, individual citizens, and for the effective functioning of public authorities and the state in general. It is argued that the right to judicial protection is critically important during war, and its hypothetical restriction could provoke the illegitimacy of the government, civil unrest, and in a broad sense, anarchy and violation of the rule of law.

It has been proven that the legal system acts as an invariable mechanism for compliance with the requirements of legality, even in difficult political and legal circumstances due to the continuity of functioning, including administrative proceedings. In the conditions of war, when many democratic forms of public participation in the political process are limited, only administrative justice acts as the mechanism that allows you to oppose this "dominant paradigm" of executive management and is able to resolve public requests, overcome possible dissonances between the government and society, and normalize social relations according to the latest challenges and requests. Therefore, the effective and proper work of the judicial system as a whole, and especially of the administrative judiciary, creates a "platform" for preserving the

policy of a democratic, legal state in conditions of martial law.

It is also indicated that the role of administrative justice during the war is also valuable in that court decisions strengthen state-authority decisions and form proper law enforcement practice for subjects of power and other subjects.

The three most significant problems of the functioning of administrative justice in the conditions of war are singled out: territorial accessibility, security threats and difficulties of a procedural nature. It was determined that electronic governance has become an effective mechanism for countering military threats to the administrative justice system.

Key words: administrative proceedings, protection of rights, court accessibility, martial law, electronic proceedings.

Постановка проблеми. Вже понад два роки наша держава живе в умовах воєнного стану. 22 лютого 2024 року почалося повномасштабне вторгнення країни-агресорки на територію нашої держави, того ж дня Президент своїм указом № 64/2022 ввів надзвичайний стан, а Верховна рада затвердила його Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1].

Така зміна соціально-політичної реальності впровадила трансформацію всієї основи світобуття, трансформувала більшість сфер правових і соціальних відносин. Воєнні загрози впливали на стабільність суспільних відносин, створило небезпеку для громадського життя всієї держави. Сфера судочинства не стала винятковою, вона, як і більшість інших сфер адаптується до новітніх умов. До того ж, трансформація та адаптація повинні відбуватися чітко, системно, проте в дуже скорочених часових термінах, тому що правосуддя не може мати відкладеного характеру.

Розгляд цієї проблематики потребує комплексного аналізу змін, загроз військово-соціального та правового характеру, а також вказаний моніторинг може нашою нагодувати на необхідні методичні рекомендації удосконалення сучасного адміністративного правосуддя на основі принципу гуманізму та верховенства права.

Стан дослідження. Питання захисту прав та свобод громадян в адміністративному судочинстві, продовження судової реформи, позитивні аспекти впровадження електронного судочинства вже були предметом розгляду визнаних науковців, зокрема В. Бабица, Ф. Веніславського, С. Погребняка, І. Жаровської, Н. Бортник, І. Личенко, О. Скочиляс-Павлів та інших. Однак аналіз функціонування судів в умовах війни на науковому рівні розглядається недостатньо. Окрім того є ряд невирішених проблем, зокрема

визначення загроз на сучасному етапі політико-правової реальності.

Метою цієї статті є аналіз захисту прав та свобод людини і громадянина в адміністративному судочинстві в умовах воєнного стану.

Виклад основних положень. Захист прав, свобод, законних інтересів людини і громадянами є конституційним обов'язком держави, міжнародним та національним зобов'язанням України, що створює відповідний механізм декларування та гарантування цього права. Міжнародний престиж держави, демократичність її інститутів, парадигма розвитку права і законодавства – все це лежить в площині категорій правового статусу особи, захисту її прав всіма можливими та законними засобами та способами. Такий обов'язок держави задекларований на конституційному рівні як ключовий: ч. 2 ст. 3 Конституції України унормовує, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави.

Адміністративне судочинство є вагомою державною гарантією щодо такого забезпечення, котра спрямована на вирішення публічно-правових спорів, де одна сторона або здійснює владні управлінські функції, або надає адміністративні послуги, або ж є суб'єктом виборчого чи референдумного процесу. Основна мета такої діяльності є вирішення цих спорів (справедливого, неупередженого та своєчасного) саме з метою ефективного захисту у тому числі фізичних осіб від порушень, свавільних проявів суб'єктів владних повноважень. Однак виникає проблема в контексті дієвості цієї гарантії в умовах воєнного стану.

В умовах воєнного стану реалізація принципу правосуддя є одною з ключових як для суспільства, окремого громадянина так і для ефективного функціонування органів публічної влади. Право на справедливий суд виступає ключовим при будь-яких проявах надзвичайного стану – нестабільностях, кризах чи суспільних викликах. Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) у 2020 році репрезентувала власні міркування щодо «Дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану». Ми розуміємо, що такі вказівки були зумовлені передусім потребою протидії в той час викликам громадського здоров'я, однак вони є цінними на всі випадки екстраординарних суспільних потрясінь. П. 5 вказаного документу визначає, що «надзвичайний стан є тимчасовою ситуацією, за якої виконавчій владі надають виняткових повноважень, а також застосовують виняткові правила у відповідь на виклики надзвичайної ситуації, яка становить серйозну загрозу для країни, та з метою подолання такої ситуації», та широко вказує на можливі прояви такого стану,

серед них стихійні лиха, громадські заворушення й військові дії та воєнні загрози.

У п. 89 згадуваних Міркувань Венеціанської комісії вказується, що «судова система має продовжувати гарантувати здійснення права на справедливий суд. Функціонування судової системи не повинно обмежуватися, за винятком ситуацій цілковитої необхідності або в тому разі, коли таке функціонування фактично неможливе». Таке розуміння є особливо цінним в контексті формування сучасної правової політики. Війна передбачає зміну правової реальності, тому природньо, що є певні сфери де права людини підлягають обмеженню для потреб обороноздатності, збереження територіальної цілісності держави та забезпечення безпеки. Зокрема це право людини на пересування, на свободу вираження думки та право на інформацію, певні політичні права, зокрема у виборчій сфері, право на супротив, недоторканість житла тощо (загалом національний Основний закон передбачає право обмеження конституційних прав, що передбачені в статтях 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України). Стаття 55 цього акту гарантує право на судовий захист, й воно не належить до категорії обмежувальних навіть за умови воєнного стану чи інших надзвичайних ситуацій.

Звернемо увагу, що правова ідеологія верховенства права та людиноцентризму відображена в такому підході нормотворця, О Судочинство відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості в надзвичайних обставинах, яких вимушено опинилася держава та суспільство.

В умовах війни вагомо, щоб судова система залишалася функціональною. Вказане стосується серед іншого й адміністративного судочинства, адже відсутність обмеження доступу до суду надає можливість людині та громадянину захистити свої права, законні інтереси від можливих зловживань з боку влади а також військових інституцій. За рахунок безперервності функціонування адміністративного судочинства, воно виступає незмінним механізмом дотримання вимог законності, навіть в складних політико-правових обставинах.

Також, вважаємо за необхідне вказати на суттєву роль адміністративної юстиції для легітимізації влади та збереження рівня довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування. Адміністративне судочинство дозволяє відстоювати в кризових умовах свої права з дотриманням стандартів та принципів верховенства права, рівності та недискримінації, гарантується законність прийняття рішення, його відповідність найвищим стандартам справедливості.

Загалом, у громадськості в умовах воєнного стану залишається вже не так й багато форм

впливу на владні інституції, тому що багато конституційних прав не можуть бути повною мірою реалізовані. З погляду правової ідеології, як вказує Дж. Янг, оголошення надзвичайного стану урядами всіх типів у всьому світі для вирішення різноманітних криз спонукало італійського політичного філософа Д. Агамбена охарактеризувати їх як «домінуючу парадигму уряду» [2].

Також іноземні науковці акцентують увагу, що надзвичайний стан надає керівникам повноваження обходити демократичні обмеження для боротьби з екзистенційними загрозами. Таким чином, вони є ідеальними інструментами для руйнування демократичних інститутів, зберігаючи при цьому ілюзію конституційної легітимності. Тому надзвичайний стан має бути пов'язаний із підвищеним ризиком автократизації – занепаду демократичних атрибутів режиму [3]. Ба більше, американські дослідники Том Гінзбург та Міла Верштіг ототожнюють надзвичайне управління та виконавче управління, доводячи, що лише виконавча влада має інформацію, рішучість і швидкість, щоб реагувати на кризи, і тому виконавча влада не здатна ефективно обмежуватися іншими гілками. Отже, вважається, – вказують дослідники – що звичайні системи стримувань і противаг фактично зникають під час кризи [4].

За таких обставин тільки адміністративна юстиція виступає нині тим механізмом, що дозволяє протидіяти цій «домінуючій парадигмі» виконавчого управління та спроможна вирішити громадські запити, подолати можливі дисонанси між владою та соціумом, нормалізувати суспільні відносини відповідно до новітніх викликів та запитів. Тому ефективна, належна робота судової системи в цілому, а особливо адміністративного судочинства створює «платформу» для збереження політики демократичної, правової держави в умовах воєнного стану.

Виокремимо ще одну роль адміністративного судочинства при надзвичайних ситуація – судові рішення підсилюють державно-владні рішення та формують належну правореалізаційну практику для суб'єктів владних повноважень та й для інших суб'єктів. Чеські правознавець Ян Петров доводить, що правосуддя створює алгоритм для підвищення ефективності надзвичайних заходів шляхом покращення умов, необхідних для дотримання. Він вмотивовує, що «законодавча влада та суди можуть сприяти вищій здійсненості та легітимності надзвичайних заходів і тим самим підвищити добровільне дотримання, що має вирішальне значення» [5] особливо в умовах воєнного стану.

Враховуючи таку вагомість продовження судочинства як гарантії захисту прав та свобод громадян слід зауважити на суттєвих перепонах

та труднощах, з яким воно стикнулося в умовах воєнного стану. Виокремимо основні серед них.

По-перше, проблема територіальної доступності суду. Принагідно відзначимо, що можна вважати, що судова система України досить позитивно впоралася з такими викликами. Відповідно до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Однак прямо реалізувати норму на початку повномасштабного вторгнення не вдалося. Вища рада правосуддя на той час була неповноважна, Верховна Рада України передала повноваження Верховному Суду України, котрий приймав розпорядження про зміну територіальної підсудності справ в умовах воєнного стану. До того ж перше таке розпорядження прийняте було на дванадцятий день війни (Розпорядження Верховного Суду від 06.03.2022 № 1/0/9-22 «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану») [6].

По-друге, проблема безпекових загроз. Рада суддів України оприлюднила рекомендації роботи суддів в умовах воєнного стану, де серед іншого зазначила пріоритет безпеки перед обов'язком відправлення правосуддя – «у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ» [7].

На сьогодні безпекові питання є одними з ключових, і це стосується функціонування всіх державних та й недержавних інституцій, оскільки саме цивільне населення та невійськові об'єкти часто стають місцем військової агресії з боку ворога. Проблеми, котрі стосуються руйнування та обвалу будівель, обстрілів, руйнування комунікацій, відсутність опалення, електроенергії та інтернету, що перешкоджає організації судового процесу, інформаційні, екологічні та радіаційно-хімічні загрози (перелік можна продовжувати ще довго), що, безумовно, створює значні утруднення та перешкоди здійснення адміністративного правосуддя.

По-третє, проблеми процесуального характеру. В першу чергу, вказане стосується не-

дотримання строків в перші місяці військового вторгнення. Тут ми вбачаємо певний дисонанс. З одного боку, введення воєнного стану не спричинив зупинення перебігу строків в судових справах, тому зрозуміло, що вони не завжди дотримувалися з об'єктивних причин. До того ж, поновлення строків не здійснюється автоматично, оскільки юридичний факт, що полягає у введенні на території нашої держави воєнного стану не вважається безумовною підставою для поновлення процесуальних строків в адміністративному провадженні. Оцінці підлягає кожний казус індивідуально.

З іншого боку, судова система стимулювалася щодо відкладення справ. П. 5 вже згадуваних нами рекомендацій вказує наступну пораду судам: «По можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважати на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через задіяння до функціонування критичної інфраструктури, вступ до лав Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройної агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя». Тому можемо вказати, що уніфікованого підходу у законодавчого і правозастосовного органу не має, тому вказане питання розглядається індивідуально щодо кожної окремої справи та перебуває у сфері судового розсуду.

Звернемо увагу, що проблема недотримання строків і відкладення повноважень розгляду справ характерна для всіх надзвичайних ситуацій. Так судова статистика Великобританії вказує, що під час пандемічної кризи система правосуддя в перші тижні практично «розвалилася», оскільки кількість нерозглянутих кримінальних справ перевищила 37 000 [8]. Відсотки відставання дуже суттєві: середній рівень відставання в магістратських судах – 32%, а в судах корони було більше, ніж на 40% [9].

Вирішення цих проблем потребує комплексної організації співпраці судових органів, законодавчих, виконавчих органів влади, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства, громадських активістів, волонтерів, всієї юридичної спільноти. Поряд з цим варто особливо позитивно оцінити розвиток електронного судочинства як ефективного та доступного засобу гарантування прав та свобод громадян в умовах воєнного стану.

Висновок. Право на справедливий суд є необмежувальним правом в період певних надзвичайних станів, а в умовах воєнного стану реалізація цього права одною з ключових як для суспільства, окремого громадянина так і для

ефективного функціонування органів публічної влади.

Правова система виступає незмінним механізмом дотримання вимог законності, навіть в складних політико-правових обставинах за рахунок безперервності функціонування у тому числі адміністративного судочинства. В умовах війни, коли багато демократичних форм участі громадськості у політичному процесі є обмеженими, тільки адміністративна юстиція виступає тим механізмом, що дозволяє протидіяти цій «домінуючій парадигмі» виконавчого управління та спроможна вирішити громадські запити, подолати можливі дисонанси між владою та соціумом, нормалізувати суспільні відносини відповідно до новітніх викликів та запитів. Окрім того роль адміністративного судочинства під час війни є цінною й у тому, що судові рішення підсилюють державно-владні рішення та формують належну правореалізаційну практику для суб'єктів владних повноважень та й для інших суб'єктів.

Виокремлено три найсуттєвіші проблеми функціонування адміністративної юстиції в умовах війни: територіальна доступність, безпекові загрози та труднощі процесуального характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
2. Young J. States of exception as paradigms of government: emergency and criminal justice in Jamaica? *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies / Revue Canadienne Des Études Latino-Américaines et Caraïbes*, 2022. Vol. 47(2) P. 235–260. URL: <https://doi.org/10.1080/08263663.2022.2066819>.
3. Lührmann A.,; Rooney B. Autocratization by Decree: States of Emergency and Democratic Decline. *Comparative Politics*, 2021. Vol. 53, N. 4. P. 617–649.
4. Ginsburg T., Versteeg M. The bound executive: Emergency powers during the pandemic, *International Journal of Constitutional Law*, 2021 Vol. 19, Is. 5, P. 1498–1535. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/moab059>.
5. Petrov J. The COVID-19 emergency in the age of executive aggrandizement: what role for legislative and judicial checks? *The Theory and Practice of Legislation*, 2020. Vol. 8(1–2) P. 71–92. URL: <https://doi.org/10.1080/20508840.2020.1788232>.
6. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану: Розпорядження Верховного Суду від 06.03.2022 № 1/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_10_03_2022_1.pdf.
7. Рада суддів України. Усім судам України: Рада суддів України оприлюднила рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану. 02.03.2022 р. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voenno-go-stanu>
8. Syal R. Coronavirus Could Cause “Unprecedented” Backlog of Court Cases. *The Guardian*, April 29 2020, URL: <https://www.theguardian.com/law/2020/apr/29/coronavirus-could-cause-unprecedented-backlog-court-cases>.
9. HMCPSI, CPS Responses to COVID-19: 16 March to 8 May 2020. An Inspection of the CPS During the Period Prior to and During the National Lockdown URL: <https://www.justiceinspectors.gov.uk/hmcpsi/inspections/cps-response-to-covid-19-16-march-to-8-may-2020/>.